

INKLUZIJA

(Dr Dragana Sretenov, *Kreiranje inkluzivnog vrtića – Deca ometena u razvoju u redovnoj predškolskoj ustanovi*, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd, 2008, 294 str.)

Knjigu *Kreiranje inkluzivnog vrtića – Deca ometena u razvoju u redovnoj predškolskoj ustanovi* autorke dr Dragane Sretenov objavio je Centar za primenjenu psihologiju. Knjiga predstavlja obuhvatnu studiju koja, osim istraživanja, sadrži odabrane, sintetizovane ideje iz tematski relevantne interdisciplinarnе naučne i stručne literature, autorkina saznanja i obilje konkretnih ideja, metoda i instrumenata za prevazilaženje početnih teškoća sa kojima se kreiranje inkluzivnih vrtića suočava; daje predloge za uvođenje sistematskih intervencija na različitim nivoima koje mogu da olakšaju uvođenje inkluzivnih promena u našoj sredini i ubrzaju proces uključivanja dece ometene u razvoju u redovne predškolske ustanove.

Knjiga ima 294 stranice i sastoji se iz dva dela. U prvom delu autorka se bavi teorijskim određenjem inkluzije, a u drugom delu prikazuje rezultate istraživanja koje je sprovedeno u predškolskoj ustanovi koja razvija inkluzivnu praksu. Pored osnovnog teksta i opsežne literature, na kraju knjige nalaze se prilozi koji sadrže: intervencije za podsticanje komunikacije i interakcije dece u inkluzivnom okruženju, opservacione skale, protokol za sumiranje podataka dobijenih video zapisima, skale za procenu razvoja deteta na predškolskom uzrastu, skalu za procenu ponašanja deteta u vaspitnoj grupi vrtića, dnevnik vanrednih događaja, izbor individualnih prikaza dece koja su učestvovala u projektu i izbor instrumenata koji su razvijeni u okviru međunarodnih

istraživanja inkluzivnih procesa na predškolskom uzrastu.

U prvom, uvodnom delu knjige, autorka iznosi teorijska određenja inkluzije sa naglaskom na rani uzrast i analizira argumentaciju koja podržava i osporava inkluzivne promene. Pored analize bogate inkluzivne prakse razvijenih zemalja razmatraju se specifični faktori koji mogu predstavljati barijere za uključivanje dece sa specifičnim teškoćama u razvoju, posebno na planu integracije u kolektiv, komunikacije i socijalne interakcije. Iako je argumentacija u prilog inkluzije izuzetno bogata i potkrepljena istraživanjima kao i negativnim iskustvom osoba ometenih u razvoju koje su obrazovane u izolovanim sistemima, promene inkluzivnog tipa se izuzetno sporo realizuju i vrlo retko obuhvataju svu decu u većini zemalja koje su se opredelile za inkluziju. Autorka analizira u kojoj meri je situacija na nivou predškolskih ustanova pogodna za uvođenje inkluzivne prakse i koji su nužni preduslovi da bi se ove promene odvijale na optimalan način.

U drugom delu knjige autorka predstavlja istraživanje u domenu integracije 18 dece sa teškoćama u razvoju tokom jedne školske godine u predškolskoj ustanovi »Naša radost« u Subotici, koja u našoj sredini razvija inkluzivnu praksu. Ovaj deo knjige ima tri poglavlja: *Dizajn i metodologija istraživanja*, *Rezultati istraživanja* i *Završna razmatranja dobijenih nalaza u svetlu teorijskih znanja i rezultata ostalih istraživanja*. Prvo poglavlje sadrži nezaobilazne odrednice istraživanja: predmet, ciljevi,

određivanje varijabli, formulacija hipoteza i objašnjenje hipoteza i relacija istraživanja i preliminarna analiza rezultata istraživanja, opis instrumenata koji su korišćeni ili konstruisani za potrebe inkluzivnog projekta. Istraživanje je realizovano u okviru dvogodišnjeg projekta britanske humanitarne organizacije *Save the Children* i njime su obuhvaćena sva deca ometena u razvoju koja su uključena u inkluzivne grupe u Subotici, kao i svi profesionalci koji su uključeni u rad sa njima. Istraživanjem je pored sistemat-ske, kontinuirane opservacije dece, u trajanju od jedne školske godine, obuhvaćeno i 26 profesionalaca (20 vaspitača i 6 stručnih saradnika), kao i roditelji dece sa i bez smetnji u razvoju. U grupama su se našla deca uzrasta od 3 do 7 godina sa razaličitim smetnjama u razvoju, a projekat se indirektno bavio i decom bez smetnji u razvoju koja su se nalazila u inkluzivnim grupama. Autorka istraživanjem otvara pitanje obrazovanja dece ometene u razvoju preko ispitivanja obrazaca komunikacije i socijalne interakcije koje uspostavljaju deca ometena u razvoju u uslovima redovnih predškolskih ustanova koje rade po inkluzivnim principima. U teorijskom okviru istraživanja autorka razmatra fenomene komunikacije i socijalne interakcije na ranim uzrastima, implikacije ovih procesa u uslovima malih grupa, sa posebnim isticanjem eventualnih specifičnosti komunikacije i socijalne interakcije koju ostvaruju deca sa smetnjama u razvoju u situaciji koja omogućava kontinuirani kontakt sa vršnjacima bez smetnji u razvoju. Cilj istraživanja je usmeren ka utvrđivanju eventualne povezanosti između tipa situacije u kojoj se dete nalazi (struktuurana ili nestruktuirana) i komunikacionih-interakcionih obrazaca koje dete ometeno u razvoju ostvaruje sa decom i odraslima u okviru inkluzivnih grupa. Sa ciljem potpunijeg razumevanja pro-

blema komunikacije i interakcije sa kojim se suočavaju deca ometena u razvoju u redovnim predškolskim ustanovama, autorka se odlučila za primenu većeg broja instrumenata koji su joj omogućili ukrštanja i proveravanja podataka dobijenih različitim metodama.

U drugom poglavlju drugog dela knjige autorka daje rezultate istraživanja. Obimni empirijski materijal omogućava sticanje uvida u promene koje su se desile na planu komunikacije i interakcije kod dece ometene u razvoju, ali i kod dece bez smetnji u razvoju, kao i kod realizatora programa, vaspitača, stručnih saradnika, i u izvesnoj meri i kod roditelja čija su deca pohađala inkluzivne grupe. Autorka ukazuje na to da su vaspitači i stručni saradnici, oslanjajući se na sopstveno iskustvo i znanja koja su tokom projekta dobili o deci ometenoj u razvoju, uspeli da iniciraju male, nestabilne promene na planu komunikacije i interakcije. Kvalitet komunikacije i interakcije pokazuje značajne varijacije između spontanijih i strukturnijih situacija i to tako da deca tokom strukturnijih situacija u većem procentu uspevaju da ostvare kvalitetnu komunikaciju i interakciju, manje su pasivna i izolovana i zanemarljivo malo ometaju aktivnost druge dece. Tokom spontane igre deca u većem broju situacija (18% nasuprot 15% u strukturnijim situacijama) ostvaruju kvalitet komunikacije i interakcije koji obogaćuje aktivnosti vršnjaka što autorka objašnjava većim rasponom mogućnosti koje deca imaju tokom slobodnog vremena u iniciranju i plasiranju svoje ideje nego što je to slučaj u aktivnostima koje vodi vaspitač. Sva deca su na kraju programa uspešnije ostvarivala komunikaciju i interakciju u poređenju sa situacijom na početku programa. Stepem promena nije bio identičan kod sve dece i jedan broj dece je zahtevao stalnu podršku vaspitača za realizovanje komunikacije i interakcije, poseb-

no sa vršnjacima. Sva deca su ostvarila promene na planu komunikacije i interakcije sa vaspitačima. Promene na planu komunikacije koje podrazumevaju upotrebu složenijih formi postignute su kod malog broja dece koja su imala bolje potencijale. Promene na planu interakcije koje podrazumevaju razvijene inicijative dece za otpočinjanje i priključivanje aktivnostima vršnjaka pojavile su se kod malog broja dece. Veliki broj dece (dve trećine uzorka) je do kraja ostao potpuno ili delimično izolovano, iako vaspitači i roditelji u završnim upitnicima daju znatno pozitivniju procenu o promenama na ovom planu. Neometeni vršnjaci pokazali su relativno veliki stepen nezainteresovanosti za svoje drugove sa smetnjama u razvoju. Porast empatijskih stavova konstatovan je kod malog broja dece, a ostala deca nisu pokazala velike promene tokom odvijanja programa na planu spremnosti za druženje i pomaganje deci ometenoj u razvoju. Saglasnost po pitanju procene ostvarenih efekata programa na planu komunikacije i interakcije od strane svih realizatora programa nije postignuta. Najveće zadovoljstvo iskazali su roditelji, a najveći stepen kritičnosti stručni saradnici. Nalazi istraživanja upućuju na to da su roditelji, vaspitači i stručni saradnici saglasni da deci ometenoj u razvoju treba obezbediti veliki stepen podrške kroz individualne aktivnosti.

Treće poglavlje drugog dela knjige sadrži autorkina završna razmatranja dobijenih nalaza, zaključke i preporuke. Nalazi do kojih je autorka došla vode ka definisanju specifičnosti pozicije dece ometene u razvoju ranog uzrasta u okviru redovnih obrazovnih ustanova: deca ometena u razvoju neće postići adekvatan stepen integracije samim činom fizičke integracije bez neophodnih strukturalnih promena; teškoće na planu govora, socijalnih veština i ponašanja predstavljaju ozbiljne barijere; deca sa težim

ometenostima imaju više teškoća pri integraciji; bez obzira na teškoće koje ispoljavaju najveći broj ometene dece pokazuje interesovanje za ostvarivanjem kontakta sa vršnjacima i odraslim; deca bez smetnji u razvoju ispoljavaju nezainteresovanost za decu sa ometenošću i preferiraju decu bez smetnji za svoje drugove; ove situacije se ne mogu prevazići bez odraslog koji postaje medijator u odnosu; ako intervencije izostanu ili nisu dovoljno specifične dolazi do formiranja negativnog statusa dece u grupi; intervencije je potrebno primeniti na najmlađem mogućem uzrastu; specifične intervencije zahtevaju veći stepen obuke i podrške timovima vrtića i uključivanje stručnjaka izvan vrtića koji su specijalizovani za rad sa decom sa smetnjama u razvoju; ključni činilac u razvijanju sistemskog pristupa u rešavanju problema socijalne izolovanosti dece ometene u razvoju jeste partnerstvo sa roditeljima i svim stručnjacima koji dolaze u kontakt sa detetom.

S obzirom da je inkluzivna praksa kod nas u pilot-fazi dobijeni nalazi predstavljaju značajne smernice za planiranje narednih koraka, posebno za obuku kadrova u predškolskim ustanovama i otvaraju čitav dijapazon mogućih intervencija na različitim nivoima koje mogu da pomognu svim učesnicima inkluzije da integracija dece ometene u razvoju bude uspešna. Takođe, ovo istraživanje otvara brojne dileme koje nisu rešene ni u drugim sredinama koje imaju dugogodišnje iskustvo uključivanja dece ometene u razvoju u redovne ustanove. S obzirom na trenutnu situaciju u našoj zemlji, koja je u fazi pilotiranja inkluzivnih programa na predškolskom i školskom nivou i razvijanja dugoročne strategije u oblasti obrazovanja dece ometene u razvoju, autorka otvara mogućnost vrlo konkretnih intervencija i predlaže moguće intervencije na nivou predškolskih usta-

nova i moguće strategije na sistemskom nivou.

Knjiga *Kreiranje inkluzivnog vrtića – Dece ometena u razvoju u redovnoj predškolskoj ustanovi* predstavlja doprinos razvoju strategije u oblasti obrazovanja dece ometene u razvoju, a vaspitačima, nastavnicima, stručnim saradnicima, zainteresovanim roditeljima i svima koji su u kontaktu sa decom ometom u razvoju pregršt korisnih informacija. Teorijski značaj knjige jeste u proširivanju baze znanja koja istražuje koncept uklju-

čivanja dece ometene u razvoju u redovne predškolske ustanove. Praktični značaj je u boljem razumevanju komunikacione i interakcione dinamike koja se odvija na nivou konkretnih predškolskih grupa u našoj sredini, kao i u pronalaženju mehanizama koji mogu da podstaknu pozitivne procese i minimiziraju negativne. Visok nivo profesionalne kompetentnosti same autorke u ovoj oblasti obezbedio je mnoštvo novih saznanja, koja mogu biti relevantna za široki krug čitalaca.

Emilija Lazarević
Institut za pedagoška istraživanja

Prikaz dela PEDAGOGIJA LXV, 2, 2010. UDK: 376.1-056.26/.36-053.4(049.3) 159.922.76-056.26/.36-053.4(049.3)
